

A „JÓ SZEGÉNY LEGÉNYEK” ÉS A VESZPRÉMI CIFRASZŰR

Földesi Ferenc

Összefoglaló:

A 19. században Dunántúlon a „cifraszűr” viselése és készítésének mestersége – melynek „fővárosa” Veszprém volt – már nagyon régi idő óta virágzott. Ez a gazdagon díszített vastag gyapjú felöltő, amelyet parasztok, de mindenekelőtt pásztorok viseltek, használójának a mindene volt: derékalja, párnája, valamint oltalma a hideg, a szél, az eső, és árnyéka a nap heve ellen. A korabeli hatalom elítélte a köznép körében kibontakozó „luxust”, félve attól, hogy megrontja erkölcsüket. Rendeleteket hoztak a magyar cifraszűr eltiltására, mert azt gondolták, hogy a cifraszűr megkívánása még lopásra, rablásra is ráviszi majd a legényeket – amire volt is példa. A tiltásnak, a rendeleteknek nagy foganatja nem volt, a mesterség és a jellegzetesen magyar ruhadarab készítése, a vele való kereskedés töretlenül virágzott. A publikációban a különböző dunántúli megyék által kiadott tiltó rendeleteket mutatom be, röviden ismertetve az azokra adott reakciókat is.

Kulcsszavak: betyár, cifraszűr, pásztor, Milfajt Ferkó, Veszprém

Abstract:

In the XIX. century in Transdanubia, the art of wearing and making the “cifraszűr” flourished for a very long time. The centre of craftsmen was located in Veszprém. The “cifraszűr” is a thick woollen overcoat richly decorated with embroidery, worn by Hungarian peasants and shepherds. For its user, this coat had everything: a waistband, a pillow, and protection from the cold, wind, rain, and shade against the heat of the sun. The then ruling class condemned “luxury” unfolding among the common people for fear of spoiling their morals. For this reason, decrees were made to ban using this coat because the leaders thought that requiring a “cifraszűr” would even lead the lads to steal and robbery – which happened from time to time. These decrees had little effect, and the craft and the trade of this typically Hungarian garment flourished unbroken. In this publication, I present the prohibition decrees issued by the various Transdanubian counties, briefly describing the reactions to them.

Keywords: outlaw, cifraszűr, shepherd, Milfajt Ferkó, Veszprém

A bakonyi szűrről

Bizonyára sokan ismerik Eötvös Károly *Bakony* című könyvét s amit abban a híres veszprémi cifraszűrről írt, ami kibírt hideget, meleget, sőt még az ágyúgolyóbis robbanásától is megvédi használóját.¹ Éjszaki Károly² a Kolozsváron megjelenő *Magyar Polgárban* így írta le a bakonyi cifraszűrt: „*A térdig érő »bakonyi szűr« fehér szűrposztóból volt készítve, szélsőségein vörös posztóval szegélyezve, s vörös virágos hímzéssel oly sűrűn kivarrva, hogy fehér alapfala alig volt itt-ott látható. A veszprémi szűrszabók voltak e szűr remekek mesterei. 80–100 forint volt az áruk. S mert azon kanász bojtár legény is, kinek évi készpénzfizetése 5–10 forintból állott, képesítte magát az ily szűr megszerzésére, e gyanús képesség korlátozása végett a megyehatóság az ily czifra szűrök készítését betiltotta, sőt a már használatban álló szűrőkről a közszokáson túl való czifraságokat a pandúrok által lefejtette. A zsiványok azonban tudták módját ejteni, hogy ily remek szűrükben legénykedhessenek.*”³

Veszprém vármegye kurrenseiben (bírói, hatósági körözvényeiben, hirdetéseiben) a bűnözők körözési leiratában minden esetben hivatkoztak arra, hogy a körözött személynek volt-e tulajdonában szűr, illetve milyen kalapot viselt. Egy emberölés tetteseit ekképpen körözték: „*Szent Gáli lakos Bányás Moyzes gyilkos, mint egy 22 esztendő, nőtlen, magas, vékony termetű, hosszú, tiszta fejér ábrázatú, vonyétott vékony orrú, a haja rövid és gesztenye színű, szemöldökű hasonló, a szeme fekete, az ajka vékony hosszúkás, bajusza most csírázik, betyárok viseletű, néha kék nadrágot, néha pedig lábra valóban jár, kődment és hosszú szűrt visel, egyedül csak magyarul beszél.*”⁴ De társait is említi a leírás, úgymint Szalai Ferencet, a pinkóci csárda csaplárosát, Kelemen Jánost, aki Ősiben lakott, és fiait, Pált, aki haját gombra viseli és öreg szűrt visel, valamint Mihályt, akinek „*most indul a bajusza, fejér aba mántlit, öreg szűrt hordoz.*”⁵

De nem csak erről volt híres a bakonyi cifraszűr. Hírnevét azzal is „kivívta”, hogy készítése, léte, viselete – különböző okok miatt – állandó szállka volt a hatalom szemében.

¹ Bessenyei Ferenc (1898): A veszprémi szűr meg a gácsi krispin – A vajda asztaláról. *Veszprémvármegye*, 1898. július 6. 1–3.; Török István (1893): A kapitánykisasszony. *Veszprémi Független Hírlap*, 1893. 8. 12. 1.

² Éjszaki Károly (Bakonyréde, 1818. október 2. – Kolozsvár, 1907. január 26.) író, mérnök, a magyar államvasutak főfelügyelője, a Petőfi Társaság egyik alapítója, majd alelnöke és tagja.

³ Éjszaki Károly (1900): Bakonyi „szegény legények”. *Magyar Polgár*, 1900. január 30. 1–3. és február 1. 1–3. Milfajt Ferkó és társai öltözetéről, az akkor használt fegyvereikről bővebben olvasható egyik elbeszélésében, amikor – elmondása szerint – találkozott a bujkáló betyárcsapattal Bakonyszentlászlóban.

⁴ VeML V. 102. b. Megyei kurrensem. 1. doboz. 1789. október. 10.

⁵ Uo.

A cifraszűrről – általában

Nem céлом a szűrkészítés mesterségét ismertetni, vagy a díszítőelemeit bemutatni. Ugyancsak nem céлом, hogy a szűr viseletéről értekeznek.⁶ Györffy István írja: *„A mai magyar hímzett szűcsornamentika eredetét a XVIII. század végénél nem lehet tovább nyomozni, a hímzett szűrornamentikáét még addig sem. [...] A mai magyar hímzett szűcs- és szűrornamentika keletkezése, kialakulása és a nevezett mesterségek pusztulása folytán bekövetkezett kihalása között eltelt idő legfeljebb 150 esztendő.”*⁷

A közelmúltban egy írásra leltem a *Tolnamegyei Újság* 1930-ban kelt lapszámában.⁸ Ebben a szerző a veszprémi cifraszűrről értekezik, megjegyezve két fontos dolgot: a cifraszűr nagyon drága, és így szegénységbe dönti az adózó népet. Míg a másik: a magyaros díszítés ellenére van az osztrák adminisztrációnak (értsd: az iparosok ezzel is erősítik a magyarságtudatot), illetve annak veszprémi készítése támogatja a hazai (értsd: a magyar) ipart. De ami az esetünkben a legfontosabb: az osztrák kormányzatnak 1824-re Veszprém vármegye vezetését és a megyegyűlés képviselőit sikerült „meggyőzni” arról – így az írás –, hogy tiltó rendeletet hozzon a veszprémi cifraszűr készítésére, eladására és viselésére.

Arról már nem szól az idézett írás, hogy mire alapozza a szerző eme sommás véleményét, amiben Veszprém vármegyének ítéli ezt a kétes dicsőséget. Azonban érdekességként jegyzem meg, hogy dr. Györffy István is nevezetes munkájában Veszprém vármegyének tulajdonítja ezt a tettet, mégpedig az említett dátummal.⁹ Minden bizonnyal a *Tolnamegyei Újság* szerzője ebből vehette ezt a kitüntetett évet, illetve vehette még Eötvös Károly idézett munkájából is, hiszen ott is szerepel az 1824. év, mint a tiltás kezdete.

S hogy a „Túl a Dunán” területen lévő megyék közül mégis melyik vármegye volt a cifraszűr készítésének, eladásának és viselése tiltásának első ízbeni kezdeményezője? Nos – figyelemmel a megjelent tanulmányok adataira – gyakorlatilag egy időben, vagy csak nagyon kevés év eltéréssel, a 18-19. század fordulóján egymással karöltve az összes dunántúli megye – de leginkább Veszprém, Somogy, Vas, Győr-Moson-Sopron és Zala – tiltotta a cifraszűr készítését és viselését. A megyék hivatalos álláspontja szerint a szűrposztóból készült és szegéssel, rátéttel, valamint hímzéssel díszített cifraszűrök a bűn forrásai voltak. A cifraszűr viselését leginkább

⁶ A dunántúli cifraszűr történetét lásd: Dr. Györffy István (1930): *Magyar népi hímzések I. A cifraszűr*. Budapest. 189–223.

⁷ Uo. 6–7. Eszerint ő a szűr „cifrázását” az 1700-as évek második felére datálja.

⁸ Knábel Vilmos: A veszélyes cifra szűr. *Tolnamegyei Újság*, 1930. augusztus 16. 1.

⁹ „Mikor az Alföldön a szűr még fénykorát élte, a dunántúli szűr már javában pusztult. Pusztulásának kezdete talán még 1825-re nyúlik vissza, amikor Veszprém vármegye először eltiltotta.” Györffy: i. m. 25.

kedvelő juhász, pásztor vagy kanászlegény számára e ruhadarab rangot, tekintélyt jelentett, és semmitől sem riadtak vissza, hogy hozzájussanak. Szerény jövedelmükhöz képest ugyanis a cifraszűr aránytalanul drága volt,¹⁰ és tisztességes úton ritkán lehetett csak hozzájutni; nemegyszer loptak, raboltak, sőt gyilkoltak is érte.¹¹ Egy 1816. évi tanúvallomásban olvassuk, hogy „*Pap Jantsi nevezetű bakonyi kanászbojtár lakodalmán a következő öltözetben volt: patyolat ingben, gatyában, selyem lajbiban, külömb-féle színű szattyánokkal kivarrt csizmában és ugyanolyan kivarrt cifraszűrben*”.¹² Szinte biztos, hogy a kanászbojtári illetménye nem fedezhette a felsorolt ruhadarabok és a szűr árát.

Mindez természetesen – legalábbis a vármegyei tisztikar szerint – kapcsolatba hozható a betyársággal is, melynek virágkora a 19. század. Talán joggal állapították meg a Veszprém vármegye rendeletgyűjteményében is megtalálható, de Sopronban keltezett 1795. évi Currensben a következőket: „*Számos tapasztalások bizonyítván azt, hogy a tolvajlások és lopások nagyobb részére a népesebb Helységek Pásztorai, a kóborló s úgy nevezett Betyárok, s a mint ők magokat is nevezni szokták, jó szegény Legények, még is a magányos helyeken és pusztákon Pásztorkodók által szoktak el követtetni és gyakoroltatni, azon okból ezekre való kölcsönös vigyázat kívántatván...*”¹³ Vagyis a betyárok java része a pásztorok közül került ki, akik viszont nem „lehetek meg” a szűr nélkül. Már említettem, hogy a bűnözők, a szökött katonák és betyárok kézre kerítésére kiadott körözüvényekben minden esetben jelölték, hogy az illető viselt-e szűr.

¹⁰ Lásd: Éjszaki: i. m. 3.

¹¹ Molnár András (1994): Deák Ferenc és a budafai cifraszűrös útonálló. *Vasi Szemle*, 4. 533.

¹² Várm. Levéltár. Inquisitiók. Idézi: Herkely Károly dr. (1941): A Veszprémvármegyei Múzeum néprajzi gyűjteménye. Viselet. *Dunántúli (Vasi) Szemle*, 4. 210.

¹³ A rendeletet Sopron vármegye közgyűlése hozta 1795. március 2-án, és annak kihirdetésére küldte meg a szomszédos Veszprém vármegyének. Veszprém vármegye 1795. július 9-én hirdette ki a megyében. VeML V. 102. d. 2. doboz. 1795. Idézi: Vajkai Aurél (1976): Tallózás veszprémi currensekben. Élet és Tudomány, december. 24. 2470. Egyébként ezt megelőzően, 1794. szeptember 12-én hozott rendeletet Veszprém vármegye, aminek szövegét változtatással vette át és alkotott rendeletet Sopron vármegye közgyűlése. „*Ugyan azon Nemes Sopron Vármegye által a gonosztevők eránt tett rendelések, (az oda menőkre nézvest, a szoros megtartás végett) e következendőkben közöltetnek, úgy mint*” címmel. A két rendelet egyébként a pásztorok számbavételéről, az írásban foglalt szerződésükről, valamint az állatok legeltetéséről, tartásáról, eladásáról és megjelölésükről szolt, amivel a bűnözés visszaszorítását remélték.

A „szegett szűrök” és tiltásuk

A 18. század közepén, 1760-ban Zalában a szűrszabóknak „a *Szegett vagyis cziffra Szűröknek varása Kemény büntetés alatt tiltattatik*”.¹⁴ Ettől kezdve – ekkor még gazdasági megfontolásból – az árszabások végén gyakran olvasható, hogy „*kitzifrázott szűröknek varattatása*” tiltott, illetőleg hogy az „*egy szegélen és sodráson*”¹⁵ kívül semminémű cifra”¹⁶ ne legyen a szűrökön, dolmányokon.¹⁷

Zala vármegye 1790-ben kidolgozta a mesteremberek pontos és részletes árszabását. Ezt megküldte minden szomszédos vármegyének olyan meghagyással, hogy a rendelkezés – a saját vármegyéjében – 1793. május 1-én hatályba lép. Veszprém vármegye a rendelkezést az 1793. március 20-i közgyűlésén ismertette és közölte a megyebeli szűrszabómesterekkel, hiszen közülük többen is átrándultak portékájukkal a zalai vásárokbá.

Az árszabásban részletes utasítás olvasható – többek között – a csapók és szűrszabók munkáinak részleteiről, a posztóról, a súlyukról, méretükről stb. A szűrszabók is hasonló részletes utasítást kaptak a munkájuk végzésére, aminek befejezéseként közli a rendelet: „*Tiltatik azon kívül munkájoknak elvesztése alatt szegett szűröknek, mellyeknek drágábban való megvevésében a szegénység nagyon károsodik, csinálása, azoknak mint vásárokon, mint magok házáinál eladása és ezen munkájoknak elvesztése értetődik, ha csak egyszer tapasztaltatnak, de ha ki közülök többször fog tapasztaltatni, hogy ilyen és tilalmas munkát elád, akkoron a Nemes Vármegye fogságában fog vitettetni és érdemesen megbüntettetni.*”¹⁸

Ruházkodással kapcsolatos Vas vármegyének országosan elhíresült nevezetessége – így a szerző –, az 1752-ben kiadott cifraszűr-rendelet. A vármegye meglátása szerint a tolvajlások és fosztogatások a Kemenes pásztornépének fényűzésével álltak kapcsolatban. A fényűzés pedig leginkább a drága cifraszűrök viselésében nyilvánult meg. Ezért a szűrsza-

¹⁴ Zala megyei Levéltár közgyűlési jegyzőkönyvek 298–342. 1760. február 22. A bejegyzés a szűrszabók limitációjában olvasható. Közli: Flórián Mária (1995): *Csapók, gubások és szűrszabók, süvegesek és kalaposok árszabásai (1597–1821)*. (Az Mester Emberek Míveinek árázása.) Budapest. 53.

¹⁵ Sodrás: két különböző színű posztóból való összesodort vékony galand, melyet a szűrszabó az összevarrásnál alkalmaz cifraságul a szürdolmány (szűr) gallérján és egyebütt. Szinnyei József (szerk.): (1897–1901): *Magyar Tájszótár I–II*. II. kötet. Budapest. 410.

¹⁶ Idézetek forrása: Veszprém vármegye árszabása, 1794; Somogy vármegye árszabása 1812. Idézi: Flórián Mária (1998): A közrendűek szűrposztó öltözete. A csapó és szűrszabó árszabások néhány tanulsága. *Népi Kultúra, Népi Társadalom – A Néprajzi Kutatóintézet Évkönyve*. 116. Vagyis a tiltásról már jóval az említett 1824-es év előtt is olvashattunk.

¹⁷ Dolmány szűr: térdig érő szűr, amelynek csak kicsiny fölálló szegett vagy prémezett gallérja van. Szinnyei: i. m. 411.

¹⁸ VeML V. 102. d. 1. doboz. Megyei kurrensék. 1793. március 20.

bók által készített szegett¹⁹ vagy cifraszűrök viselését azok elkobzásának büntetése alatt eltiltották! A rendelet átvételére a szomszédos vármegyéket is buzdították.²⁰

Gönczi Ferenc – aki a Somogy megyére vonatkozó adatokat gyűjtötte össze – tanulmányában megjegyzi: *„Ha ilyféle megyei határozatok vagy parancsolatok idejének keltét vennők alapul a szűrök s különösen a cifraszűrök divatjának hanyatlásához, akkor messzebb kellene visszamennünk; vissza kellene térnünk egyes területeken a 18-ik század végére, mert már ezen időben kezdték üldözni a cifraszűröket. Somogy megye levéltárának indexében már 1795 évben találtam erre vonatkozólag nyomot. A rendeletet magát, sajnos, nem sikerült megtalálnom, az indexbeli bejegyzés azonban kétségbevonhatatlanná teszi, hogy ilyen volt.”*²¹ Távlabbi évet ad meg Domokos Ottó egyik tanulmányában, amikor idézi 1793-ból – szintén – Somogy megye árszabását, amiben meghatározzák, hogy ezután tilos a szűrök, szürdolmányok cifrázása, hímzése – elkobzás és büntetés terhe mellett.²² Ezt a Somogy megyei rendeletet Veszprém vármegye közgyűlése 1793. április 29-én tette közzé a vármegyében: *„Ezen Deputatio alkalmatosságával keményen tilalmaztatik, hogy egy átoltján sem az hosszú Szűrökben, sem Szűr Dolmányokban az egy szegélén, és Sodrászon kívül semminemű Tzifra ne találtassék. Azon cifra szűrök pedig mellyek a Mester embereknél már készen találtaknak, azok reánk jövő Szent Iván [június 24.] napig sub termino praclusi [a határnap végével] az mint adatthatnak, adassanak, mellyek pedig ezután megmaradnának, vagy készítettének, ámbár cifrák lennének is, ezen limitáció szerint distraháltassanak [eladassanak] mint közönségessek.”*²³

A cifraszűr bűnre csábító hatalmát már jókor észrevették a városok és vármegyék. Csepreg város jegyzőkönyvében például ezt olvassuk: *„1815. aug. 4-én megtiltatik a nagykarimájú kalapok viselése, (minthogy ilyeneket leginkább gonosztevő zsványok, s más gyanús személyek hordanak, hogy azok fedezete alatt bátrabban gyakorolhassák tolvajságukat), úgy a veressel kivarrótt betyáros czifra szűrök hordása is; s egyúttal meghagyatik kemény büntetés alatt a mesterembereknek, hogy ilyeneket készíteni ne merészeljenek.”*²⁴

¹⁹ Kezdetben az elejt csak félig szegették fekete posztóval, a gallért azonban teljesen körülszegették. Ezek voltak azok a tiltott „szegett szűrök”, a cifraszűr bátortalan előhírnökei. Lásd: Györffy: i. m. 92.

²⁰ http://cellbibl-digit.cellkabel.hu/nagy_janos-vonock.pdf (letöltés dátuma: 2019. 03. 6.).

²¹ Gönczi Ferenc (1942): A cifraszűrök készítésének és viselésének eltiltása. *A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője XXXIV.* 268.

²² Domonkos Ottó (1974): A kispárok néprajzi kutatása. *Ethnographia*, 1. sz. 21. A szűcsöknél *„az czifra Kődmének varratatása keményen tilalmaztatik”*. Somogy megyei Levéltár. Megyei árszabás 1793. Szűrszabók. Idézi: Domonkos: i. m. 21. 3. lábjegyzet.

²³ VeML V. 102. d. Megyei kurrensok. 1. doboz. 1793. április. 29.

²⁴ Farkas Sándor (1887): *Csepreg mezőváros története*. Budapest. 284.; A város IV. sz. jegyzőkönyve 236. lapjáról való idézet. Györffy: i. m. 193.

Említettem már, hogy a *Tolnamegyei Újság*ban a szerző Veszprém vármegyének adja a cifraszűr készítése és viselése tiltásának „első helyezését”. Bizonyára nem volt tudomása a saját vármegyéjének egy 1807. évi rendeletéről, amelyben a következő tiltást léptette életbe: „*Nemes Somogyvármegye e. f. Esztendő Bőjtmáshavának 9 ik napján 117 ik szám alatt költ levelében, minekutánna tapasztaltatna, hogy a cifraszűrök és széles kalapok viselete a csavargóknál közszokásban vétetvén, a cifraszűrök drága pénzen való szerzése a lopásra ösztönt és a cselédek bérek haszontalan fölemelésére alkalmatosságot adna; a nagy karimájú kalap pedig a gonosztevőknek csak személyeket s ábrázatjukat takargatná, arra való nézve, valamint megyéjekben, a szürszabók és kalaposoknak, a fentirt cifraszűrök és nagy karimájú kalapoknak készítése és elárulása, a jószág veszteségen kívül 24 Páltza büntetés alatt meg vagyon tiltva s ezen tilalom a külső megyékbeli szürszabókra és kalaposokra is Szent-Iván havának 1-ső napjától fogva ki volna terjesztve...*”²⁵

Az 1800-as évek kezdetével gyakorlatilag az összes dunántúli megye valamilyen formában már tiltotta a cifraszűr készítését, viselését. A megyék közgyűlése az elkészített helyi rendeleteket megküldték „pártolásra” vagy éppen tudomásulvételre a szomszéd megyéknek is, hogy a más megyebeli mesterek megismerjék a tiltást, kárt ne szenvedjenek – de inkább védjék a saját iparukat –, ha a megyei vásároknál árusítják szűrjeiket.

Veszprém vármegye „cifraszűr-rendelele”

Veszprém vármegye több alkalommal is napirendre tűzte a cifraszűrök és a széles karimájú kalapok viselésének szabályozását. Tiltó, illetve szabályozó rendeletei – mint azt majd látni fogjuk – „megengedőbb” formában készültek, mint tette azt néhány dunántúli megye.

Ha megvizsgáljuk a különböző megyei rendeleteket, a veszprémi cifraszűr elég korán a helyi vármegyei hatóságok figyelmének a látóterébe került. Az 1773-ban kiadott árszabásban²⁶ még nem olvasható tiltás, ekkor csak a különböző méretű szűrökhöz felhasználható szűrposztó hosszát és az eladási árát határozták meg.²⁷

„*Mivel-hogy a' leg-szegényebb sorsú Contribuens Embereknek hosszu és Dolmán-szürre leg inkább szükségek vagyon, a' vég szűröket pedig a' Tsapók készítik, s' úgy ő tőlök a' Szür-szabók még vásárlani szokták: legelsőbben-is te-*

²⁵ Cifraszűr és nagykarimájú kalap. *Pécsi Figyelő*, 1895. július 27. 2. Érdekességképpen megjegyzem, hogy az idézett írás betűről betűre megjelent a *Pesti Hírlap*, 1895. július 25-i számában a 11. oldalon.

²⁶ VeML V. 102. d. Kurrenskönyv az 1772–1773. évre. 5. doboz. 1773. november 28.

²⁷ Például: *Jubásznak való öreg szűr, galléros 2 ¼ singes; Béresnek való galléros öreg szűr 2 singes; Kisebb Kalléros (sic!) hetes szűr; Egy öreg dolmány szűr; Ennél is kisebb.*

hát a' Vég szűrőket limitálni szükséges...”,²⁸ ezért Veszprém vármegye 1794-ben egy bizottságot alakított, melynek feladatául szabta, hogy – többek között – a csapók és a szűrszabók részére részletes árszabást készítsen. A pontos árszabályozás okából a bizottság beidézte a csapó- és szűrszabómestereket, majd közösen megállapították a mértékeket („... előhozták a *Tsapok azon vass singjeket, mellyel élnek és a vég szűrőket mérni szokták...*”²⁹ – ami megegyezett a szűrszabók singjével), meghatározták azt is, hogy hány birka gyapjút használják fel egy vég szűr elkészítésére, milyen költségeket szabad elszámolni, és milyen áron adhatják el termékeiket. A szűrszabók részére készített ármegállapítás befejezésekor meghatározta a közgyűlés: „*Eddig szokásban vétetett fölösleg ki-tzifrázott szűrőknek varattatása Confiscatio alatt tilalmaztatik.*”³⁰ A már említett 1794. évi árszabási határozat után – melynek írásos változatát a Veszprém megyei levéltárban eddig nem találtam – a vármegye 1799. november 25-i közgyűlésének döntése alapján Ányos János elnöklete alatt, Martonfalvy Imre, Rosos Antal, Stolcz József, Vecsey Ferenc és Balogh János táblabírák, valamint Esztergamy Ignác, Kun Pál és Balassa László összetételű tanács árszabási határozatot hozott a megyében működő mesteremberek részére. A testület ebben pontosan meghatározta – többek között – a szűrszabók részére a szűrők fajtáját és méretét, azok készítéséhez felhasználni szükséges posztó súlyát, hosszát és a felszámítható árakat is. Majd kiadja az utasítást: „*Ezen mester emberek a vég szűrőknek vételekben köteleztetnek a csapók singjével élni, a fölösleg ki-tzifrázott szűrőknek varattatása pediglen (confiscatio [elkobzás] alatt) továbbra is tilalmaztatik.*”³¹ Vagyis – a döntés szerint – megerősítették a korábban (1794) hozott tiltó rendelkezést.

Az 1800-as évek kezdetétől Somogy, Zala vármegyékben az évenként kiadott és a szűrszabókat érintő árszabályozásban minden esetben szerepelt a tiltás: „*Továbbá a' kitzifrázott Szűrők varása (elfoglalás [értsd: elkobzás] és ha másodszor történik azon vissza élés, akkoron érzékeny testi büntetés alatt) továbbá-is tilalmaztatik.*”³² Erről nem maradt le Veszprém vármegye rendei sem, mivel egy 1813. évi közgyűlési árszabáson ez olvasható: „*Jegyzés: A' Tselédeknek való 's vásári szűrőknek felesleg való kitzifrázása tovább is elfoglalás büntetése alatt tilalmaztatik; megengedtetik mindazonáltal a' Szűrszabóknak, hogy a' melly Földes Uraság' Tselédjei 's Szolgái számára galléros szűrőket kívánna varratni, azok az illyenekre nézve külö-*

²⁸ VeML Veszprém város tanácsának iratai. Körrendeletek, V. 102. d. Nyomtatott megyei kurrensok 1794. 335. 1–56. Közli: Flórián: i. m. 77–79.

²⁹ Uo. 77.

³⁰ Uo. 79.

³¹ VeML V. 102. d. Megyei kurrensok. 3. doboz. 1799. december 1.

³² Savaria Múzeum H. I. 72. 9. 1. 1813. és MOL P. 623. Széchenyi cs. lt. III. kötet. 1. sz. II. 187. E. 1813. Zala megye. Közli: Flórián: i. m. 99. és 100.

nös alkút tehessenek.”³³ Mint olvasható, a tiltásban van egy kis könnyítés is. Ugyanebben az árszabályozásban a kalaposmesterek is „megkapják” a maguk tiltását: „*Elfoglalás büntetése alatt megtiltatik a’ Kalaposoknak, hogy a’ kalapok karimáit legfellyebb is 5 hüvelyknél (tzoll) szélesebbre készíteni ne merjék.*”³⁴ Megelőzték a Helytartótanácsot?

Veszprém vármegye 1815. május 30-án tartott közgyűlésén ismertette és közölte a települések bíráival a Királyi Helytartótanács rendeletét, amely ugyan nem a cifraszűrre vonatkozott, de annak egyik „tartozékára”, a kalapra. Eszerint „*az kalapos mesteremberek a 8 unnyinál szélesebb karimájú kalapok csinyálásául kézmunkájuk elvesztése büntetése alatt tilalmaztatnak...*”³⁵ A cifraszűr sem maradhatott el, miután ekkor ismertették Vas vármegye rendeletét is, amely viszont már a cifraszűr készítésére, díszítésére és viseletére vonatkozott.³⁶ A szomszéd vármegyei rendeletet elsősorban azért adták ki körözüvényként a települések bíráinak, hogy értesítsék a mestereket, mi vár rájuk, ha Vas vármegyében a vásárokon cifraszűrt is árulnak. A vármegyei leirat szerint „*a megyebeli mesteremberek a czifra szűröknek és széles karimájú kalapoknak készítésétül, portekájuk elvesztése mellett tilalmaztatnak, oly megjegyzéssel közli, hogy az ezen megyebeli, vagy is megyékbül hozzájuk vásárookra jární szokott mesterembereknek azon rendeléshez magok alkalmaztatása meghagyattassék*”,³⁷ nehogy a Vas megyei vásárokon – a rendelet nem ismerete miatt – kárt szenvedjenek.

A tilalom a cifraszűr készítésére és viselésére Veszprém vármegyében az 1800-as évek elején is már érvényben volt. Az 1819. március 15-i közgyűlésen Rába Boldizsár másodalispán beszámolt arról, hogy Móri László devecseri szűrszabótól és Varga József szűrszabólegénytől Kun László járási főszolgabíró két cifraszűrt elkobozott. Az „*elvétetett czifra szűrök, a czifraságok azokbol leendő kifejtetések után*”³⁸ a szűrőket eladták, majd a kapott pénzt a ruhátlan rabok ellátásra fordították. Ezt is figyelembe véve a közgyűlés úgy döntött, hogy a továbbiakban is el kell adni a lefoglalt szűrőket, a befolyt összeget pedig a megyei házipénztárba kell leadni. Minderre Rába Boldizsárt bízta meg a közgyűlés. A díszítés lefejtését

³³ VeML V. 102. d. Körendeletek, Nyomatott megyei kurrensok 1813. 167. 1–49. Ugyanezen szövegű tiltás szerepel az 1819. évi Veszprém vármegyei árszabáson is. Közli: Flórián: i. m. 102. A VeML körrendeletekben az idézett árszabás hiányzik.

³⁴ Uo. 168.

³⁵ VeML V. 102. d. 399. 1814–1815. Főszolgabírói kurrensok.

³⁶ Vas vármegye 1817. október 27-i nyomtatásban is megjelent – megújított – közgyűlési határozata ez, melynek 1–3. pontjaiban a céhek és a mesterek árdragításai ellen olvasható állásfoglalás, záró, 4. pontjában a már többször említett okokra hivatkozva újból eltiltják a cifraszűrök és a kivarrott ködmönök hordását. Dominkovits Péter (1988): Győr vármegye 1825. évi szabályrendelete a cifraszűr viseléséről. *Arrabona*, 24–25. 79.

³⁷ Uo. A kurrens 1815. augusztus 15-én kelt és Esztergomi Ignác főszolgabíró aláírásával jelent meg.

³⁸ VeML IV. 1. a. 43. kötet. 190. pont.

minden bizonnyal hosszú ideig alkalmazták a rend őrei, mivel egy 1836-os körövényben ekképpen írták le a körözött Holist Mihály ruházatát: „*Bajusza most mohódzik. Viselt elszökésekor öreg szűrt, mellyről a veres posztó le volt fejtve...*”³⁹

Szintén a veszprémi tiltásra utal az 1822. november 30-i átirata Zala megyének. Ebben az átiratban arra kérte Zalát, hogy „*az uralkodó luxusnak meggátlása végett a cifraszűröknek ezen megyében leendő csináltatását megtiltani méltóztasson*”.⁴⁰ Kérték egyszersmind, hogy azt a cifraszűrt, amelyet Kislődön egy juhászbojtártól vettek el, adják vissza a (csab)rendeki, József nevű szűrszabónak, a szűrszabótól hajtják be az árát, és büntessék meg keményen.

A szűrszabómesterek nemcsak a más megyebeli iparosok „üzletét rontották” azzal, hogy a díszes szűröket átvitték a szomszéd vármegyei vásárokbá, majd ott árulták, de súrlódás volt tapasztalható megyén belül is. Veszprém vármegyében a szűrkészítő csomópontok mesterei időnként egymás ellen is dolgoztak. 1822 és 1823-ban a veszprémi és a (vár)palotai szűrszabók panaszt nyújtottak be a pápai szűrszabók ellen, mivel – leírásuk szerint – a zirci országos vásáron árulni merészelték a vármegye által letiltott cifraszűröket. A vármegye tiltása egyébként „szelektált”, hiszen Pápán a veszprémi és a palotai mesterek árulhatták az ún. szegett szűröket. Az 1823. június 9-i közgyűlés először Vigyázó János, majd Bezeredy Mihály főszolgabíró bízta meg a panasz kivizsgálásával olyan utasítással, hogy ha az bebizonyosodik, akkor foglalja le a szűröket, a pápai szűrszabókat pedig a törvény szerinti mértékben büntesse meg. Emellett Rosos Ignác királyi tanácsosnak feladatul adta, hogy a céheket is hallgassa meg.⁴¹

A meghallgatás gyorsan véget ért, hiszen már a következő közgyűlésen napirendre tűzték a veszprémi és a palotai szűrszabók panaszának elintézését. Megtette jelentését a főszolgabíró, véleményt mondtak a céhmesterek. A közgyűlés – a beadott tisztí jelentések felolvasása után – részletesen szabályozta a cifraszűrök készítését.

A nevezetes és több dolgozat által is idézett közgyűlést 1824. augusztus 2-án tartották, Bésán István Veszprém vármegye első alispán elnöklése alatt.

Az első nap a jegyzőkönyv 136. pontja szerint tárgyalták „*szinte szomszéd nemes Fehér Vármegyének közönsége f. é. április 28-án költ levelében azon végzését, mely szerént a czifra szűröknek, akár a kivarrásában, akár szegélyében, vagy másban légyen a visszaélés, árulását egész megyéjében [értsd: Fejér Vármegyében], az elvesztésnek büntetése alatt megtiltotta, a vé-*

³⁹ VeML V. 102. d. Megyei Kurrensék. 5. doboz. 1836. augusztus 29.

⁴⁰ Zala megyei Levéltár, közgyűlési jkv. 1822/2665. Idézi: Molnár: i. m. 534.

⁴¹ VeML IV. 1. a. 47. kötet. 454. pont.

gett közli, hogy ebbéli tilalmat ezen Ns. Megye közhirdetmény által ezen Ns. Megyebeli mester embereknek tudtára adni méltóztasson”.⁴²

Veszprém vármegye tanácsa – mit is tenne mást – a szomszéd vármegye határozatát tudomásul vette. Minden bizonnyal az akkor szokásos módon ki is hirdette, bár ennek nem találtam nyomát a jegyzőkönyvekben. Majd következett a saját, tehát Veszprém vármegyére vonatkozó statútumának megtárgyalása és kihirdetése. A rendeletben pontosan meghatározták a cifraszűr díszítésének mikéntjét, méreteit és egyéb részeinek formáját. A rendelet⁴³ értelmében:

„Melly érdemben a várt tudósított vélekedésével a kiküldött Jeles Deputatio-nak bé adattatván felolvastatott, és az minden pontokra nézve helyben hagyat-tatott, annak következtetésében a T(ekintetes) Karok és Rendek a Czifra szűrök-nek készítettét és viselését mint lopásokra, rablásokra és egyéb erköltstelenségekre ingerlő, s tsábított költséges ruházat nemnek viselését egy átallyán minden kü-lömbőség nélkül Nemes vagy nemtelen személyre nézve legszorossabban eltilta-ni méltóztattak, [...] megrendelték, hogy a Nemes Megyében a szűröknek ké-szítettése, és árulására nézve ezen előszámlálendő sinor mérték tartasson, t. i.

1-ör hogy a szűrnek gallérja másfél lábnyi hosszúságnál többet meg ne hal-ladjon.

2-or A szegés mind a gallér körül, mind elől a szűr köpönyeg szélein fellül-ről az aljáig akármi, de egy forma színü posztóból légyen.

3-or A galléron jobb és bal felől úgynevezett fél patkó, ugy szintén oldalról mind a két felől a pálbák és aszalók öszvevarrásának eltakarására fölvarratni szokott posztó akár csipke, akár pántlika légyen az, egy unnyinál szélesebb ne légyen, a színe pedig a szegés posztójával edgyezzen.

4-er A Rojtosodás akadályoztatására a szürköpönyegnek aljára fekete, vagy egyéb színes czérnával, vagy fonállal csak egy rendű és ágú kereszties tűzés, vagy is vízfolyás tűzettesék; ezen meghatározásokon kívül pedig minden egyéb czifraságoknak készítettése és viselése egy átallyában minden külömbőség nélkül Nemes vagy Nemtelen Személyekre nézve egy formán tilalmaztati. Oda uta-sítottatván Jár(ásbeli) Sz(olga) Bíró Urak, hogy a mondott határon tul lévő szűrökrül a szükséges kihirdetésnek, és ebbéli tilalomnak köz tudományra lett tétele után minden fölösleges czifraságot le fejtessenek, és ezen rendelésnek meg szegői és által hágoi minek utánna e végből meginttettek, ha nemtelenek 24. pálcza ütésekkal büntettessenek, ha pedig nemessek ellenek mint N(eme)s V(ár-me)gyei végzések meg szegői ellen fenytő per tétessen folyamatban. Többire, hogy ezen köz haszonra célzó rendelése a N(emes) Megyének annál hatható-sabb foganattal bírhasson, és más szomszéd N(eme)s Vármegyék is kebelekkben

⁴² VeML IV. 1. a. 48. kötet.749–750.

⁴³ Uo. 359. pont. Idézi: Dominkovits: i. m. 80–81. és Szili Ferenc (1987): Vásárok Somogy megyében (1700–1848). *Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv.* 207. A statútumokat betűhív formában adom közre.

hasonló intézetek tételére birattathassanak, meghatározatott, hogy ebbéli végzéről szomszéd N(emes) Fehér, Tolna, Somogy, Szala, Vas, Soprony, Komárom, és Győr V(árme)gyék értesítsenek, és annak mint több vissza éléseknek megszabolzását célzó intézetnek leendő pártolása végett meg kerestessenek.

*Végre ezen rendelések a szükséges tudomány, s mihez tartás végett Megye szerte kihirdettetni rendeltetnek.*⁴⁴

Elfogadása után megküldték a szomszédos vármegyéknek, amire Győr vármegye is elkészítette saját rendeletét. Előtte egy deputációt jelölt ki, akik megvizsgálták a veszprémi rendelet minden elemét, konzultáltak a helyi mesteremberekkel, végül 1825-ben kihirdették a saját rendeletüket. E rendelet eltér a veszprémitől, amit a győriek „túl cifrának” találtak (engedte ugyanis a díszítést), és inkább az azonos időben elkészült Fejér megyei rendelet teljesen dísztelen változatához hasonlít.⁴⁵ Az átirat szerint: *„Mindazon átol mi ugy vélekedünk, hogy Nagyságtok(na)k Kegyelme-tek(ne)k a cifra szűrök viselése, és varrása iránt ki adott Rendszabásai talán magoknak a szürszabóknak, és a viselőknak is e részben való Kicsapongásokra okot adhatnának, azért mi magoknak a szürszaboinknak kértkre abban állapodtunk meg, hogy Megyénkbe a szűrökre másfél singnyinél nagyobb Gallér és semmi Csipke, vagy posztó ne varrattasson, a Páha és Aszal öszve varrása kerestül csak egy keskeny sodrással boréttasson, a szür eleire semmi patkó Posztóból ne tétessen, és a szürnek az allya csak egy rendbeli, és szünü Czérnával, csak egy rendüen szokott közönséges mód szerint tűzettesen és egy áltollában a szürön se posztóból, se Czérnával semmi Czifraság ne légyen.*⁴⁶

Milfajt Ferkó, a betyárok – és a hatástalan tiltások

A tiltás és büntetések ellenére csak nem sikerült a cifraszűrök készítését, árusítását az elképzelt mértékre és főleg szintelen formára szorítani. A szürszabók továbbra is készítették, a „szegényebb nép” pedig vásárolta. Hetyke legény, pásztor vagy betyár, ha akarta – összejátszva a szürszabómesterrel –, elkészítette a neki tetsző, minél inkább cifraszűrt. Csak néha sikerült szürszabómestert megbüntetni, de többségében elkerülték a felelősségre vonást, vagy – ha mégis „megfogták” őket – a „vásárlóik” gondoskodtak a mester családjáról.

Végül Veszprém vármegye megelégette, hogy tiltása ellenére a cifraszűr-adásvétel tovább zajlott. 1832. február 20-án rendeletben hi-

⁴⁴ Győr megyei Levéltár, Győr vármegye közgyűlési iratok 1824/1504. Idézi: Dominkovits: i. m. 80–81.

⁴⁵ Dominkovits: i. m. 79. és 81.

⁴⁶ Győr megyei Levéltár, Győr vármegye közgyűlési iratok 1825/119. Idézi: Dominkovits: i. m. 81.

vatkoznak a korábban kiadott, így az 1819. március 15-i⁴⁷ és az 1824. augusztus 2-i rendeletekre is. A rendelet pontjai a kalap karimájának szabályozásával egészült ki, egyébként megegyezik az 1824. évi rendelet szövegével. Eszerint:

„Minekutánna közönségesen az tapasztaltatna, hogy a Vármegye Rendének 1819-dik esztendei martius 15-dik és 1824-dik esztendei augustus 2-dik napjain tartott Köz Gyűlésekből kiadott rendszabásaik ellenére a széles nagy tetejű kalapoknak, s czifra kivarrtot szűröknek viselése ismét megye szerte igen lábra kapott; minthogy ezen költségesebb viseletek méltán úgy tekintethetnek, mint lopásokra, rablásokra, és egyéb erköltstelenségekre csábító bizonyos eszközök; szükségesnek látták a Karok és Rendek e részben közre bocsátott tilalmaikat megújítani – ezekhez képest:

*A mi a kalapot illeti, ezeknek karimáját 5 hüvelknél⁴⁸ szélessebbre készíteni egy átollyán [semmiképpen] szabad nem léssen.*⁴⁹

Miután Veszprém vármegye megalkotta, de inkább megújította a cifraszűr készítését szabályozó rendeletét, kiküldte a települések bíráinak, megkapták a járási főszolgabírók is, hogy ellenőrizzék annak betartását. A rendelet betartatásáról nem szólnak az írások, de talán beszédes az az 1836. évi, akkor nagy port felvert büntetőügy, aminek végén a híres bakonyi betyárt, Milfajt Ferkót felakasztották. Az elfogásakor kiadott tudósítások beszámoltak az utolsó rablásáról, sebesüléséről és elfogásáról, majd ezt közölték: „A' fogoly Milfajt Kisbérre hurczoltaték 's ott tartóztaták csütörtökön és pénteken. Milfajtnak gyolcs inge 's gatyája, igen czifra szüire, – 's feszes, szép prémü mentéje volt; alacsony csinos, szöke ember.”⁵⁰

Halála előtt Bucher Ferenc veszprémi festő lerajzolta Milfajtot. Rajzáról metszetek tucatja készült, amit könyvkötők, könyvárusok, vásárolók árultak olcsón, 2 garasért. Bucher rajzán Milfajt nyílt tekintetű férfi, pödrött bajusszal, befont, kétoldalt csimbókba csavart és pántlikákkal díszített hajjal, fején „vastag és szilárd posztójú”, háromszögű selyemmel, ezüst-arany sodrattal cifrázott ún. Sobri-kalappal. Vállán a híres és drága bakonyi szűr.⁵¹ Íme a példa: a díszes szűr nem halt ki, azt továbbra is készítették és adták-vették.⁵² Hiszen ha megnézzük azt a Veszprém vármegyei körösvényt, amit a Milfajt kivégzése utáni évben adtak ki – amikor még keresték a Sobri-banda szabadon lévő tagjait –, az útonállóknál ismét csak fő ismertetőjel a szűr. Milfajt társairól készített személyleírásának

⁴⁷ Az említett napon a vármegye közgyűlése egy árszabási rendeletet fogadott el, amiben nem szerepelt nevesítve a cifraszűr.

⁴⁸ 1 bécsi hüvelyk = 2,634 cm, vagyis 13 cm.

⁴⁹ VeML V. 102. d. Megyei Kurrensék. 4. doboz.

⁵⁰ Magyarország és Erdély. *Hazai, s Külföldi Tudósítások*, 1836. 2. félév, 52. sz. 1836. december 28. 413.

⁵¹ A Milfajt Ferencet ábrázoló Bucher-rajz a bakonyi cifraszűréről fennmaradt legkorábbi ábrázolás. Lásd: Györfly: i. m. 24.

⁵² „Nagy vitéz a Milfajt”. *Múzeumi Diárium*. (szerk.): Dr. Geiszt Jakabné (1993). 41–46.

iratán olvasható egy utólagos feljegyzés: 1837. január elsején Grósz Ignác festőlegényt Várpalota felé a peremartoni erdőben két útonálló megtámadta, elvették a pipáját, a dohányját, két húszasát (húsz forintot), majd a kisebbik útonálló kétszer hátba is ütötte a baltalappal. A leírás szerint az egyik „magas termetű, piros, tiszta képű, tiszta fehérr hajú, [...] nagy szélű birkaszőr kalapja, s új, annyira azonban kivarrrott szüre, hogy alig látszott a szür a cifraságtól, a másik hosszú szürben...”⁵³

A 19. század első felében ismét csak Vas vármegye jeleskedett a cifraszűr elleni harcban. 1834. szeptember 9–10-i, Szombathelyen tartott közgyűlésén fogadott el egy határozatot, melyet szintén megküldött Veszprémbe. E határozatban a pásztorokat már külön megemlíti, kiemelve, hogy ők az okozói azoknak a tetteknek – elsősorban rablásoknak –, amivel megpróbálják a cifraszűr vételi költségeit megszerezni. Az igaz, hogy a megküldött átirat nem tiltó határozat, mint inkább egy állásfoglalás kérése a szomszéd megyéktől: bevezették-e vagy tervezik-e kiadni a cifraszűr díszítésének, készítésének tilalmi rendeletét? Vagyis – úgy tűnik – az 1824-ben kezdeményezett Fejér vármegyei határozat után minden maradt a régiben, sőt a veszprémi 1832. évi „cifraszűr-rendelet” sem változtatott az említett ruhadarab népszerűségén, de főleg a díszítésén és ennek megfelelően a drágaságán.

Pedig minden bajnak okozója a cifraszűr, hiszen „a köznépnel különösen a pásztorok szegényebb osztályában naponként elterjedő fényűzés s köztük leginkább a szür cifrázása szülte vetekedés, mely törvényes módok híjával vétkes tettekre készíti a szűkölködőt. Célirányosnak javallották előttünk oly rendszabályoknak előbbi időkben való alkotását, melyek által e mirigy gyökerében elfojtva, a pásztorok pedig fenyíték által gátolva legyenek az illetén szűrök hordozásában. Minthogy azonban ezen rendszabások, melyek által a mestereink is a cifraszűrök készítésétől keményebb fenyíték alatt is eltiltassanak, sikert alig nyerhetnek, ha csak a szomszédos megyékbe is egyenlő erejű határozás nem divatoz.

Nagyságtokat, uraságtokat barátságosan felszólítani kívántuk: hogy szándékokat eziránt vajon e cifraszűrök viselését megyéjékben eltiltani kívánják e, nekünk minél előbb tudunkra adni ne terheltesse nekünk, hogy határozatainkat mi is ahhoz mérsékelve, ha Nagyságtoknál, uraságtoknál ezen tiltás nem létezne, csak egy megyében ki nem vihetoiséget átlátván, mi is eltörölhessük”⁵⁴ – így a Fejér vármegyei átirat.

A válasz nem is késett, hiszen a jószomszédi viszonyoknak is egyik alapvetése az, ha „postafordultával” válaszolunk a kérésre. Főleg akkor, ha az a „pásztorok szegénysorsú osztálya között elhatalmazott költséges cifra szűrök ve-

⁵³ VeML XV. 2. a. 5. doboz. 50–1025.

⁵⁴ VeML IV. 1. b. 400. doboz. 1835/136. Veszprémbe az átirat 1835. február 2-án érkezett, amit ugyanebben a hónapban, a 23-i közgyűlésen ismertettek.

szedelmes voltát” érinti. A válaszlevéllel együtt megküldték az érvényben lévő rendelkezéseket is – amit az 1832. esztendőben fogadott el a vármegye közgyűlése –, egyben üdvözölve a közös fellépést. Konkrétum nem volt (mégiscsak Veszprém a cifraszűr készítésének fővárosa), de „*a barátságos egyetértésre nyújtott karjaink kész szívvel való elfogadásával, előmozdítani gyönyörűségeink közé tartozik*”⁵⁵ – írták „Veszprém Vármegye Rendei”.

Az én mesterem a becsületes, bezzeg a másik...!

Igen ám, de a „szegénysorsú nép” csak nem akar tágítani a cifraszűr-től, vásárolja, veszi, adja, parádézik benne. A pásztornép? Ő csak a saját istenének engedelmeskedik. Míg nem Fejér vármegye „Rendei” megelégtették a felemás és főleg hatástalan intézkedéseket, 1837-ben ismét körlevélben fordult a szomszéd vármegyékhez. Veszprém közgyűlése 1837. február 13-án kapta meg az újabb átiratot, amit a február 18-i kisgyűlésben ismertettek a 113/837. naplósám alatt. De ez esetben a Fejér vármegyeiek már nem a cifraszűr viselésének hatékony tiltásának elmaradását panaszzolják, mint inkább a cifraszűrök készítésének ellenőrzését és a díszes portékák készítése és árusítása tiltásának elmaradását – féltve a megyebeli iparosok munkahelyét. Mint olvasható:

*„Megyénkbeli szűrszabók az iránt folyamodtak előnkbe, hogy a felsőbb parancsolatok ellenére Nagyságtok, Kegyelmetek megyéjebeli szűr szabók, tilalmazott czifra szűrőket készítvén, azokat országos vásárok és bucsuk alkalmával árulván, nékiek, kik a felsőbb parancsolatok és Megyénk végzéseibez alkalmaztatják magokat, károkat okoznak; esedezvén, hogy azok is a rendeletekhez képest, a czifra szűrök árulásától le tiltassanak.”*⁵⁶

A leiratból úgy tűnik, hogy a Fejér vármegyebeli mesterek csak a szabályzat szerinti egyszínű, szürke, dísztelenebb szűrt készítettek. Bezzeg a veszprémi mesterek már díszítik, színezik a portékát, fittyet hányva a rendeletekre.

De nem ez világlik ki a veszprémi szűrszabómesterek beadványából – lehet, hogy tudomást szereztek a fehérvári szűrszabók mesterkedéséről? –, amit 1837. április 8-án, vagyis bő egy hónappal a leirat után nyújtottak be a „Tekintetes Nemes Veszprém Vármegyének”. Olvasva a beadvány, a panaszt, mintha lemásolták volna a szomszédokét:

„Valamint a felsőbb rendelkezések, úgy mint a Nemes Vármegye végzésének is a Veszprém m[egyei]. városi szűr szabó céhbeli mester emberek mindenkor hódolván, szűrőket minden czifrázás nélkül a N[eme]js Vármegye által ki szabott mód szerint készítjük. Azonban nem tsak szomszéd nemes me-

⁵⁵ VeML IV. 1. b. 400. doboz. 1835/201.

⁵⁶ VeML IV. 1. b. 423. doboz. 1837/113.

gyékben, hanem Veszprém vármegye Pápa, Palota és kisebb mező városaiban és helységeiben uraságok földein lakozó cébbeli szűr szabó mesterek a módi cifra szűrőket részint nyilvánosan, részint pedig alatomossan készítgetvén, azokat leginkább bucsu vásárok alkalmával nekünk veszprémi szűr szabó mestereknek nem kevés kárunk és hátra maradásunkra (mert a vásárokon nem módi, hanem a Nemes Vármegye szabályaikhoz alkalmaztatva készült szűreinket el nem adhatván még a kotsi bért és költségeinket sem árulhatjuk meg) árulgatják, melyért ha őket szóval értetve a Ns Vármegye végzésére hivatkozva figyelmeztetjük illetlen feleleteket nyerünk, és ily helyhez tetésben mi veszprémi szűrszabó mesterek annyira károsodunk, hogy készült munkáinkat el nem adhatván, mivel nem módi, mesterségünkéből meg nem élhetünk.”⁵⁷

Bizonyára Fejér vármegye szűrszabóinak üzletét elsősorban az – akkor még Veszprém vármegyéhez tartozó – Csatkán lakó mesterek rontották, ahol szintén jó kezű szűrszabók készítették a cifraszűrt. Olyannyira, hogy a vármegye 1838-ban a csatkaai szűrszabók „megfékezésére” külön rendeletben tiltotta a költséges cifraszűrök készítését és árusítását. A rendelet szerint „a’ szerfelett cifra Szűrőknek, majdnem közönségessé vált Viseléséből származó szomorú következmények el távoztatása tekintetébül a’ Megyebéli Szűrszabókat az ily nemű Szűrőknek készíttetésétül, és mind Lakhelyeiken, mind pedig az országos Vásárokon való árusítástól Szorossan el tiltani rendelvén. [...] nevezetesen Csatkán tartózkodónak tudtára adják, mert jövendőre minden szifra [sic!] Szűrt a’ Vgye Szolgái akárkié legyen megfogják fejteni, és a’ Szűr Szabó, aki azt varja, minden egy Szűrnek varrásáért 50 botot kap, azért ezen rendelést közönségessé tenni, igen szorossan meg rendeltetik.”⁵⁸ Feltehetően a tiltásnak nem volt visszatartó hatása, mert a fehérvári vásáron később is 28-30 csatkaai szűrszabó rakodott ki és árulta portékáját: a cifraszűrt.

A végjáték

A cifraszűr készítésének, árusításának, majd a viseletének vármegyei hullámai elérték a Királyi Helytartótanácsot is. Talán elhitték, hogy a sok rablás, fosztogatás egyedüli okozója a cifraszűr. A „közbátorság” megerősítésére megerősítették a talponálló (rögtönítelő) bíróság működését is, de megküldték a vármegyéknek a felszólítást a „cifraszűr-rendelet” kiadására, ami inkább annak szólt, hogy egységes legyen a tiltás, a szűrszabó-

⁵⁷ VeML IV. 1. b. 423. doboz. 1837/726.

⁵⁸ Curr. levelek. 1838. Idézi: Hegyi Imre (1982): Fejezetek a Bakony erdei állattartásának történetéből. In: Balassa Iván – Ujváry Zoltán (szerk.): *Néprajzi tanulmányok*. Debrecen. 268. 60. lábjegyzet.

mesterség egyes területei ne húzzanak hasznot abból, hogy a vármegye nem volt következetes a tiltó rendeletek betartatásában.

A felhívást 1838. július 20-án és 30-án kapta kézhez Veszprém vármegye közgyűlése, amit az augusztus 1-én tartott kisgyűlésen hirdettek ki. A rendeletet báró Eötvös Ignác magyar királyi udvari alkancellár adta ki 1838. június 19-én a következő szöveggel:

*„Mint hogy a közben jött panasz szerint a czifra és épen ezért drágán árul-
tatni szokott szűrőknek a köznép és adózók általi megszerzése ezeket tetemes
költségbe veri, mind e mellett pedig azoknak viselése ezen vidékeken már majd-
nem közönséggé vált és a szűrők kiczifrálásában már semmi mérték sem tar-
tatik és így ez által a szegényebb sorsú adózók különösen a szolgák köz tapaszt-
talás szerint adósságok tételére sőt tolvajságokra is vezetettnek ezen szomorú
következők eltávoztatása tekintetéből Tisz[telt] Uraságoknak ezennel meg-
hagyatik: hogy a kebelökbeli szűrszabókat a czifra szűrőknek készítésétől és
mind lakhelyeiken, mind pedig az országos vásárokon való árulásától szoros-
san eltiltsák.”⁵⁹*

A cifraszűr üldözése azonban később, a Bach-korszakban is előfordult, amikor a zsandárok késsel kaparták le a szűrről a díszítéseket. De ekkor a tiltással már inkább a nemzeti érzés kifejezését akarták büntetni. Győrffy idézett művében megjegyzi, hogy egy rövid fellángolás után a 19. század 80-as éveitől a cifraszűr viselése gyorsan kiment a divatból, és a ruhadarab eltűnt a Bakonyból.

A cifraszűrrel és tiltásáról sokan formáltak véleményt. Szinte mindegyik szerző megjegyezte: a tiltás Veszprém vármegyéből ered, annak hatására készítette el a többi megye is tiltó rendeletét. Én inkább úgy vélem, hogy a veszprémi rendelet volt alaposan kidolgozva, pontosan lefektette a szűr készítésének, díszítésének formáját. Mint láttuk, kissé engedékenyebb is volt, mint a többi szomszéd vármegyei rendelet, de egy igazodási pont volt Veszprém statútuma. Ezután már könnyű volt „ráfogni”: ebből a vármegyéből ered a tiltás.

Az idők változtak, elszoktak a cifraszűr viselésétől az emberek,⁶⁰ habár még a 19. század végén is „munkálkodtak a cifraszűrös betyárok”. 1876. augusztus 31-én a zirci jegyző bejelentéssel élt a szolgabírói hivatalhoz, hogy Kellermayer György zirci cipész 14 éves inasát, Pell Józsefet a betyárok megkötözték, és a nála lévő, leszállításra váró két pár új csiz-

⁵⁹ VeML V. 102. d. Megyei Kurrensék. 4. doboz.

⁶⁰ Fischer Károly a 19. század végén – bár felmérése nem reprezentatív – kérdőívek ki-
küldésével összeállította a cifraszűrök tájegységenkénti formáit. Veszprém vármegyéből
devecseri és várpalotai adatszolgáltató volt, akik leírták, hogy a fehér színű szűr tarkázá-
sa kék, zöld vagy piros, míg a fekete szűr díszítése kék vagy zöld. Forrás: Fischer Károly
Antal (1888): *A hunok és magyarok „FEKETE” illetve „FEHÉR” elnevezésének megfejtése.*
Budapest. 38–39.

mát elraborták tőle. Ahogy Andé jegyző írja: „*A betyárok a fiú állítása szerint czifra szűrben öltözve lévén, fiatal pásztor embereknek látszottak lenni.*”⁶¹

Majd bezárt a veszprémi „Csapószer”, kihalt, megszűnt egy hajdan virágzó ipar. Csak a csendesen csörgedező Séd patak emlékezik a 100-200 évvel ezelőtti történetekre, a helyre, ahol az egykor annyira kedvelt – és tiltott – veszprémi cifraszűrt készítették.

⁶¹ VeML XV. 2. a. 242. tétel.